Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta
tyv@eduskunta.fi

Viite: Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan 14.2.2022 päivätty pyyntö toimittaa kirjallinen asiantuntijalausunto

Tasa-arvovaltuutetun lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta (VNS 10/2021 vp)

Tasa-arvovaltuutettu kiittää eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokuntaa mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta ja toteaa kohteliaimmin seuraavaa.

Tasa-arvovaltuutetun tehtävät ja toimivalta

Tasa-arvovaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton lainvalvontaviranomainen ja toimii oikeusministeriön hallinnonalalla.

Tasa-arvovaltuutetun tehtävänä on valvoa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain eli tasa-arvolain (609/1986) sukupuolisyrjinnän kieltojen sekä sukupuolten tasa-arvoa koskevien edistämisvelvoitteiden noudattamista. Tasa-arvovaltuutettu myös seuraa sukupuolten tasa-arvon toteutumista yhteiskuntaelämän eri aloilla.

Tasa-arvovaltuutettu pyrkii aloittein, neuvoin ja ohjein edistämään tasa-arvolain tarkoituksen toteutumista sekä antaa tietoa tasa-arvolainsäädännöstä ja sen soveltamiskäytännöstä.

Tasa-arvovaltuutettu tarkastelee tässä lausunnossa valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittista selontekoa toimivaltansa mukaisesti sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta.

Selonteon lähtökohdat

Tasa-arvovaltuutettu pitää hyvänä asiana, että valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa tarkastellaan tasa-arvokysymyksiä sekä

läpileikkaavasti että erityisesti yhdenvertaisuutta, sukupuolten tasa-arvoa ja osallistumisoikeuksien vahvistamista koskevassa kappaleessa. Kyseisen kappaleen lisäksi selonteossa on käsitelty muun muassa sukupuolivähemmistöjen oikeuksia, sukupuolten tasa-arvoa teknologian kehityksessä sekä vihapuhetta ja verkkohäirinnän torjumista.

Tasa-arvon edistäminen ja syrjinnän ennaltaehkäisy

Syrjivien rakenteiden purkamista koskevan osion (5.1) kohdalla tasa-arvovaltuutettu muistuttaa, että viranomaisilla on velvollisuus edistää tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti, mikä mahdollistaa puuttumisen myös selonteossa mainittuun rakenteelliseen syrjintään. Tasa-arvolain 4 §:n mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä luoda ja vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Erityisesti tulee muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät tasa-arvon toteutumista.

Tasa-arvoa tulee edistää viranomaistoiminnassa muun muassa sukupuolivaikutusten arvioinnilla. Sukupuolivaikutusten arviointi tarkoittaa sitä, että toimenpiteen, poliittisen päätöksen tai lainsäädännön vaikutuksia arvioidaan etukäteen mahdollisten sukupuolivaikutusten kannalta. Tavoitteena on ehkäistä sukupuolten kannalta ei-toivotut vaikutukset ja edistää tasa-arvoa. Arvioinnin perusteella voidaan tehdä korjaavia ehdotuksia syrjinnän ja ei-haluttujen vaikutusten vähentämiseksi, tasa-arvon edistämiseksi ja tasa-arvon esteiden poistamiseksi. Myös raskauden ja perhevapaiden käytön vaikutukset on otettava arvioinnissa huomioon. Sukupuolivaikutusten arviointia tehtäessä on huomioitava, että ihmisten asemaan vaikuttavat sukupuolen kanssa samanaikaisesti useat eri taustatekijät.

Tasa-arvovaltuutettu muistuttaa myös tasa-arvolain 6 c §:n mukaisesta velvoitteesta, jonka mukaan viranomaisten tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Sukupuolinäkökulman tulee siis pitää sisällään myös sukupuolen moninaisuus.

Naisiin kohdistuva väkivalta ja vihapuhe

Naisiin kohdistuva väkivalta on merkittävä tasa-arvo- ja ihmisoikeusongelma Suomessa. Selonteossa kuvataan muun muassa naisiin kohdistuvan väkivallan toimintaohjelmaa ja naisiin kohdistuvan väkivallan raportoijan tehtävän perustamista. Näiden lisäksi tasa-arvovaltuutettu haluaa muistuttaa Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmän (GREVIO) suosituksista koskien muun muassa riittävien resurssien varaamista naisiin kohdistuvan väkivallan ja

perheväkivallan vastaiseen toimintaan sekä turvakotien alueellista saavutettavuutta. Myös muun muassa CEDAW-komitea on kiinnittänyt huomiota Suomea koskevassa määräaikaistarkastelussaan naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisen toimintaohjelman ja uhreille suunnattujen palveluiden riittämättömään rahoitukseen.

Tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä, että selonteossa on nostettu esiin myös vihapuhe ja sen merkitys demokraattisen yhteiskunnan toiminnalle. Vihapuhe on sukupuolittunut ilmiö, joka voi rajoittaa kohteensa halukkuutta osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Siksi siihen on puututtava määrätietoisesti.

Sukupuolivähemmistöjen oikeudet

Selonteossa kerrotaan Suomen saaneen useita suosituksia koskien sukupuolivähemmistöjen oikeuksia, erityisesti lainsäädännön muuttamiseksi sukupuolen juridisen vahvistamisen osalta. Selonteossa ei huomioida intersukupuolisuutta ja muunsukupuolisuutta.

Tasa-arvovaltuutettu haluaa korostaa sukupuolen juridista vahvistamista koskevan sääntelyn selkeyden tarvetta. Itsemääräämisoikeuden kunnioittamista koskeva tavoite edellyttää, että henkilöillä on asianmukainen ja luotettava tieto juridisen sukupuolen ja sen vahvistamista koskevan päätöksen oikeusvaikutuksista.

Tasa-arvovaltuutettu on tuonut useaan otteeseen esille – mm. eduskunnalle vuonna 2018 antamassaan kertomuksessa (K 22/2018 vp) – että ns. translain lisääntymiskyvyttömyysvaatimus on poistettava ja sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen olisi eriytettävä lääketieteellisistä arvioinneista, sukupuoliristiriidan diagnosoinnista ja lääketieteellisistä hoidoista. Meneillään olevassa translain uudistamishankkeessa nämä lähtökohdat onkin otettu huomioon. Tasa-arvovaltuutettu on tuonut jo aiemmin esille, että kun sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen eriytetään lääketieteellisistä diagnooseista ja korjaushoidoista sukupuoliristiriitaan tarvitseville on tarjolla riittävät, asianmukaiset ja saavutettavat terveyspalvelut ja myös psykososiaalista tukea sitä haluaville.

Tasa-arvovaltuutetun näkemyksen mukaan translainsäädännön uudistamisessa tulee huomioida myös alaikäiset. Valmistelussa tulee painottaa ihmisoikeusperusteisuutta ja lapsen oikeuksia.

Tasa-arvovaltuutettu kiinnitti jo 2018 eduskuntakertomuksessaan huomiota sukupuolivähemmistöön kuuluvien lasten ja nuorten kokemaan kiusaamiseen ja häirintään. Myös uusimmat Kouluterveyskyselyn tulokset ovat huolestuttavia sateenkaarilasten ja -nuorten hyvinvoinnin osalta.

Tasa-arvovaltuutettu on esittänyt, että intersukupuolisten lasten lääketieteellisesti tarpeeton sukuelinkirurgia lopetettaisiin. Tasa-arvovaltuutettu suhtautuu epäillen nykyisen sääntelyn toimivuuteen ja korostaa asian ihmisoikeus- ja perusoikeusulottuvuutta. Useat ihmisoikeustoimijat ovat ottaneet kantaa intersukupuolisten lasten hoitokäytäntöihin ja tuoneet esille, miten vakavasta ihmisoikeusloukkauksesta on kyse. Tasa-arvovaltuutettu muistuttaa, että Oviedon sopimus[1] soveltuu intersukupuolisten lasten hoitokäytäntöjen arviointiin. Sukuelinkirurgian osalta tulee tarkastella erityisesti toimenpiteen välittömän hyödyn vaatimusta.

Tasa-arvo-ongelmat työelämässä

Tasa-arvovaltuutettu pitää valitettavana sitä, ettei selonteossa ole käsitelty työelämän tasa-arvokysymyksiä. Työelämän tasa-arvokysymyksiä, kuten samapalkkaisuus (sama palkka samasta ja samanarvoisesta työstä), on säännelty laajasti kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja niiden valvontaelinten kannanotoissa ja ratkaisukäytännössä. Suomen tasa-arvolaki säädettiin YK:n naisten oikeuksien yleissopimuksen (CEDAW) ratifioimiseksi, ja tasa-arvolain syrjintäkiellot ja edistämisvelvoitteet ovat lain säätämisestä asti kohdistuneet erityisesti työelämään.

Työelämän syrjintäkysymykset ovatkin voimakkaasti esillä tasa-arvovaltuutetun työssä ja valtuutetun saamissa syrjintäyhteydenotoissa. Yhteydenotoista ainakin puolet koskee työelämää, erityisesti raskaus- ja perhevapaasyrjintää. Myös työhönottoon ja palkkaukseen liittyvät syrjintäepäilyt ovat yleisiä.

YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevaa yleissopimusta valvova naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea eli CEDAW-komitea on Suomea koskevan määräaikaistarkastelun yhteydessä kiinnittänyt huomiota myös miesten ja naisten palkkaeroon, naisten lainvastaisiin irtisanomisiin raskauden, synnytyksen ja äitiysloman vuoksi, miesten vanhempainvapaiden vähäiseen käyttöön sekä siihen, että miesten käytettävissä on pieni määrä vanhempainvapaajaksoja. CEDAW-komitea onkin kehottanut Suomea muun muassa ryhtymään välittömästi toimiin, jotta palkkaero saataisiin kavennettua samapalkkaohjelman mukaisesti ja muun muassa ILOn samapalkkaisuutta koskevan sopimuksen (numero 100) mukaisesti. (CEDAW/C/FIN/CO/7).

Myös ILO:n yleissopimusten ja suositusten täytäntöönpanoa valvova asiantuntijakomitea (CEACR) on kiinnittänyt useissa Suomea koskevissa raporteissaan huomiota mm. sukupuolten palkkaeron hitaaseen kaventumiseen.

[1] Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla (SopS 23/2010).

Koronaviruspandemia on vaikuttanut voimakkaammin naisten kuin miesten asemaan työmarkkinoilla. Esimerkiksi The impact of the Covid-19 crisis in Finland-VN TEAS-hankkeen työpaperissa 2022_002 esitellään tilastotietoja muun muassa naisten työllisyyslukujen heikentymisestä verrattuna miesten työllisyyslukuihin. Koska työelämän tasa-arvotilanne on koronaviruspandemian vuoksi heikentynyt entisestään, tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä, että tätä aihetta käsiteltäisiin myös valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa.

Kansainväliset järjestöt ja Euroopan unioni

Selonteon osassa 4.2 käsitellään Suomen toimintaa kansainvälisissä ja alueellisissa järjestöissä. Tasa-arvovaltuutettu haluaa nostaa esiin myös edellä käsitellyn YK:n naisten oikeuksien yleissopimusta valvovan CEDAW-komitean merkityksen. Komitea käsittelee paitsi valtioiden määräaikaisraportteja, myös yksilövalituksia. Komitea voi antaa myös yleissuosituksia sopimusvelvoitteiden sisällön täsmentämiseksi.

Myös Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimuksilla ja suosituksilla on merkitystä etenkin työelämän tasa-arvon kannalta. ILO:n satavuotisistunnossa hyväksyttiin vuonna 2019 yleissopimus nro 190 väkivallan ja häirinnän poistamisesta työelämässä. Yleissopimuksen hyväksyminen on tulossa eduskunnan käsiteltäväksi.

Kansainvälisillä sopimuksilla samoin kuin sopimusten valvontaelinten kannanotoilla on merkitystä myös Suomen tasa-arvolainsäädännön ja tasa-arvoa edistävien käytäntöjen kannalta. Siksi tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä, että Suomi toimii aktiivisesti ja aloitteellisesti sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi myös kansainvälisten järjestöjen toiminnan kautta.

Euroopan unionin lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö ovat vaikuttaneet Suomen tasa-arvolain sisältöön ja suomalaiseen oikeuskäytäntöön. Vaikka unionin jäsenmaissa on nähty voimakasta tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden vastaista liikehdintää, on unionista kuitenkin tullut uutta sukupuolten tasa-arvoa koskevaa lainsäädäntöä. Ns. työelämän tasapainodirektiiviä ollaan implementoimassa, ja Euroopan komissio on antanut ehdotuksensa samapalkkaisuuden edistämistä koskevasta direktiivistä (COM (2021) 93 final). On tärkeää, että Suomi edistää myös Euroopan unionissa sukupuolten tasa-arvoa edistävää lainsäädäntöä.

Tasa-arvovaltuutettu Jukka Maarianvaara

Tämä asiakirja on lähetetty vastaanottajalle sähköisesti. Asiakirjan allekirjoitettu taltiokappale säilytetään tasa-arvovaltuutetun toimistossa.